

ČLANCI I RASPRAVE

Dr Drago Borovčanin

ULOGA JOSIPA BROZA TITA U IZGRADNJI BOSANSKOHERCEGOVAČKE DRŽAVNOSTI

Kada analiziramo Titovu ulogu u istoriji naših naroda i narodnosti, onda bi bilo nužno da se razlože najkrupnija pitanja koja su bila na dnevnom redu društva, da se razmotre društvene protivrječnosti i način njihovog rješavanja pod Titovim rukovodstvom. I odmah treba reći da se ta uloga može analizirati i sagledati potpunije samo u nerazdvojnoj povezanosti i potrebama istorijske epohe u kojoj je Tito živio i djelovao i sa zahtjevima koje je ta epoha postavljala pred jugoslovenski revolucionarni radnički pokret.

Međutim, nemamo pretenzija da se ovdje bavimo jednom tako dubokom analizom. Ograničićemo se samo na Titovu ulogu u izgradnji bosanskohercegovačke državnosti. To je krupno pitanje jer ukazuje na Titovu ulogu u rješavanju nacionalnog pitanja i uspostavljanju novih odnosa u našoj zemlji.

Potrebno je, da bi se lakše shvatio problem, sa nekoliko rečenica ukazati na položaj Bosne i Hercegovine u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno u Kraljevini Jugoslaviji između dva svjetska rata. Kada je prvog decembra 1918. godine proglašena Kraljevina SHS, u nju

je uključena i Bosna i Hercegovina. Govoreći o tome važnom istorijskom događaju na Petom kongresu KPJ, Josip Broz Tito je rekao: »Ovdje se ne radi o tome, da li je trebalo doći do stvaranja ove države, odnosno do ujedinjenja. Do ujedinjenja Južnih Slovena je trebalo i moralo doći, to je bila ideja najnaprednijih ljudi u zemljama koje su se nazvale jugoslovenskim. Ali, radilo se o tome, na kojim će principima biti zasnovano to ujedinjenje: radilo se o tome da se jedno nacionalno ugnjetavanje ne zamijeni drugim...« Kako se vidi, Tito je za zajedničku državu jugoslovenskih naroda u kojoj bi oni svi bili slobodni i ravnopravni. Ali, ujedinjenje nije ostvareno onako kako su očekivali svi narodi Jugoslavije. Naime, nije bilo stvarne ravnopravnosti među njima. Tako je provođenjem Ustava Kraljevine SHS, donesenog 28. juna 1921. godine, Skupština donijela, 26. aprila 1922. godine, Zakon o oblasnoj i sreskoj samoupravi, kojim je država podijeljena na oblasti. U Bosni i Hercegovini je bilo šest oblasti, koje su bile u granicama Bosne i Hercegovine kako je i Ustavom bilo propisano. Međutim, uspostavljanjem oblasnih, sreskih i opštinskih uprava, prestale su djelovati pokrajinske vlade, među kojima i bosansko-hercegovačka. Zvanična doktrina državnog centralizma i nacionalnog unitarizma bezobzirno je nametana i sprovedena u svim oblastima života. Ukidanjem Vidovdanskog ustava od strane kralja Aleksandra, 6. januara 1929. godine, individualnost jugoslovenskih naroda i njihovih zemalja je još drastičnije negirana. Zakonom o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja, određen je službeni naziv zemlje: Kraljevina Jugoslavija. Država je podijeljena na devet banovina, koje su dobile imena po rijekama. Bosna i Hercegovina je podijeljena tako da je samo Vrbaska banovina bila u cjelini na bosanskohercegovačkom teritoriju. Ostali dijelovi Bosne i Hercegovine podijeljeni su na Drinsku, Zetsku i Primorsku banovinu. Ustav kralja Aleksandra, od 3. septembra 1931. godine, nije ništa promijenio u organizaciji državne uprave niti u administrativno-teritorijalnoj podjeli države. I tek 26. avgusta 1939. godine došlo je do značajnih promjena u administrativno-teritorijalnoj podjeli zemlje. Toga dana je, poslije sporazuma Cvetković—Maček, objavljena Uredba o Banovini Hrvatskoj, kojom su Savska i Primorska banovina i srezovi: Dubrovnik, Sid, Ilok, Brčko, Gračanica, Derventa, Travnik i Fojnica, spojeni u jednu banovinu, pod nazivom Banovina Hrvatska. Tim aktom se odstupilo od nacionalno-unitarističkog principa, koji je proklamovao Ustav. Bosna i Hercegovina je i ovoga puta najgore prošla. Podjelom vlasti između srpske i hrvatske buržoazije, Bosna i Hercegovina je podijeljena na dva dijela. Srpska buržoazija je tražila da se nasuprot Banovine Hrvatske formira i banovina srpskih zemalja, u koju bi ušli i dijelovi Bosne i Hercegovine koji nisu pripali Banovini Hrvatskoj. Sve ovo govori da u Kraljevini SHS, odnosno Kraljevini Jugoslaviji, Bosna i Hercegovina, kao ni druge jugoslovenske zemlje, osim Hrvatske poslije 1939. godine, nije imala nikakve državno-pravne samostalnosti. Bosna i Hercegovina je od srpske buržoazije tretirana kao srpska, a od hrvatske kao hrvatska zemlja, oko čega je vođena žestoka borba, dok se konačno 1939. godine nisu sporazumjele o podjeli interesnih sfera. Tako se jugoslovenska buržoazija pokazala nesprijetna da razriješi nacionalno pitanje u Jugoslaviji na zadovoljstvo svih njenih naroda.

Okupacijom Jugoslavije 1941. godine i njenom podjelom Bosna i Hercegovina je uključena u kvislinšku, tzv. Nezavisnu Državu Hrvatsku. Takvom odlukom Hitler je izašao u susret ustaškim ultranacionalističkim krugovima za njihovu podršku i službu okupatoru, čime je još više produbljena netrpeljivost koju su decenijama stvarale buržoazije pojedinih jugoslovenskih naroda. Jedina alternativa nastaloj situaciji koja je ugrožavala osnovne interese svih jugoslovenskih naroda bila je njihova zajednička revolucionarna borba pod vođstvom KPJ za oslobođenje i stvaranje nove zajedničke države na principima samoopredjeljenja i ravnopravnosti.

*
* *
*

Josip Broz je među prvim jugoslovenskim revolucionarima koji je shvatio da su istorija Jugoslavije i istorija Komunističke partije Jugoslavije jasno pokazale da se borba za klasnu emancipaciju ne može uspješno voditi bez pravilnog stava prema nacionalnom pitanju. To shvatanje je uticalo da KPJ u čitavom razdoblju od 1935. godine, od Splitskog plenuma CK KPJ, pa do rata 1941. godine, traži puteve i mogućnosti za rješavanje gorućih problema radničke klase u Jugoslaviji i nacionalnih pokreta u okviru jugoslovenske zajednice. Polazeći od marksističkih principa samoopredjeljenja i ravnopravnosti naroda, Tito je u nizu svojih radova i javnih istupanja razrađivao ideju jugoslovenske federacije u kojoj bi svi njeni narodi i narodnosti imali punu ravnopravnost i zajedničke — jednake uslove života i rada.¹⁾ I uvijek, kad je razmatrao problem međunacionalnih odnosa i s tim u vezi problem federativnog uređenja zemlje, uvijek je pridavao značaj pitanju Bosne i Hercegovine. U pismu Georgiju Dimitrovu, koje je Tito poslao 8. avgusta 1938. godine, Bosna i Hercegovina je okarakterisana kao »važna pokrajina«.²⁾ Tito je iznio neka bitna gledanja na rješenje nacionalnog pitanja u Jugoslaviji i u »Pismu za Srbiju« od 2. novembra 1936. godine,³⁾ u kome je, pored ostalog, rekao da komunisti »...stoje neodstupno na principu samoopredjeljenja naroda do otcjepljenja. To je pravo koje svakom narodu mora biti priznato da bi bio ravnopravan. Ali, to ne znači da je otcjepljenje u svakoj situaciji i obavezno i svrsishodno. U sadašnjoj situaciji su protiv rasparčavanja Jugoslavije, koje žele plaćenici talijanskog, austrijskog i mađarskog fašizma i koje bi bez sumnje dovelo do rata, što bi željeli svi potpaljivači rata«. I dalje, naglašava da su komunisti »za slobodnu zajednicu svih naroda Jugoslavije u sadašnjim granicama, uređenoj na federativnoj osnovi, a protiv svakog ugnjetavanja i hegemonije bilo kojeg naroda po drugome«. Na istom mjestu, Tito se založio za demokratsku proceduru kod izjašnjavanja o zajedničkom životu jugoslovenskih naroda i da svim narodima Jugoslavije bude omogućeno da »na osnovu tajnog i proporcionalnog prava glasa s pokrajinskim listama

¹⁾ Vidi: dr Dušan Lukač, *Doprinos primeni načela u samoopredeljenju naroda, »Tito i revolucija«, »Ekspres«, Beograd 1979, str. 166.*

²⁾ Vidi: dr Nedim Šarac, *Koncepcije KPJ o narodnoj autonomiji Bosne i Hercegovine u svjetlu istorijskih dokumenata, »Most«, Časopis za kulturna i društvena pitanja, godina V, Mostar, decembra 1978, br. 21—22, str. 45—51.*

³⁾ Josip Broz Tito, *Sabrana djela, tom III, str. 33—34.*

formiraju svoje nacionalne skupštine (sabore), koje bi suvereno odlučivale o svojim nacionalnim i regionalnim zahtjevima o društvenom uređenju«. Posebno je naglasio da bi demokratsko opredjeljenje hrvatskog, srpskog, slovenačkog, makedonskog i crnogorskog naroda, kao i naroda u Bosni i Hercegovini i Vojvodini za slobodnu i ravnopravnu zajednicu, predstavljalo najdosljedniju primjenu lenjinskog načela o pravu na samoopredjeljenje. A stvaranjem slobodne i ravnopravne zajednice, bez hegemonije i nacionalnog ugnjetavanja, prestala bi svaka potreba za odvajanjem bilo koga naroda. Jer samo neslobodan narod može u ime slobode da traži izdvajanje. Tada je Tito prvi put u istoriji naše Partije dao i detaljniju teoretsku razradu mogućih puteva rješavanja unutrašnjih problema jugoslovenske državne zajednice. I u tezama za projekt programa Narodnog fronta slobode u Jugoslaviji, Tito insistira na stavovima KPJ. Potcrtavajući to pitanje, on kaže: »U platformi mora jasno i nedvosmisleno doći do izraza riješenost da će se prema samoopredjeljenju svih naroda postaviti, tj. ne samo pravo Srba, Hrvata i Slovenaca, nego i Makedonaca i Crnogoraca, a isto tako pravo naroda Vojvodine i Bosne i Hercegovine da odluči o tome da li da sačuva svoju regionalnu samostalnost u federalnoj državi«. ⁴⁾ Tito je posebno insistirao na jedinstvu pogleda na dva osnovna pitanja: federativnoj državi i broju federalnih jedinica, među kojima je imao u vidu, pored Slovenije, Hrvatske, Srbije, Crne Gore, Makedonije i Vojvodine i Bosnu i Hercegovinu.

Ukazujući na ratnu opasnost koja je već bila zaprijetila narodima Evrope, Centralni komitet KPJ je u Proglasu, objavljenom januara 1937. godine insistirao na udruživanju svih demokratskih snaga u borbenom narodnom frontu Jugoslavije. S tim u vezi izložena je i partijsko-politička platforma, koja glasi: »Da bi zajednička borba narodnih masa Jugoslavije protiv fašizma i ratnih pustolovina, za slobodu i demokratiju pobijedila potrebno je da budu postavljeni i jasni ciljevi. Cilj te borbe u koju će narodne mase uložiti čitavu svoju snagu, mora da bude neodložno rješenje nacionalnog pitanja saglasno načelu demokratskog prava na nacionalno samoodređenje. Država se mora pretvoriti u slobodan savez slobodnih naroda u demokratsku federativnu državu«. ⁵⁾ I u tom kontekstu je Bosna i Hercegovina posmatrana kao posebna cjelina koja treba da ima svoju autonomiju.

Slijedeći Titove ideje i praktičnu politiku CK KPJ o rješenju nacionalnog pitanja i preuređenju državne zajednice jugoslovenskih naroda, komunisti Bosne i Hercegovine su, već 1937. godine, postavili pitanje autonomije Bosne i Hercegovine u sastavu jugoslovenske državne zajednice. Ovu konstataciju najbolje potvrđuje Otvoreno pismo grupe bosanskohercegovačkih studenata članova i simpatizera KPJ upućeno »svim političkim i javnim radnicima i svoj poštenoj javnosti«, decembra 1937. godine, ⁶⁾ u kome se susreću vrlo zanimljive misli i poruke. Prije svega, oštro se kritikuje tadašnji nepovoljan položaj ove zemlje. Od posebnog je značaja zagovaranje sloge i zajedničke borbe svih njenih naroda — Srba,

⁴⁾ Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, tom IV, str. 6.

⁵⁾ dr Nedim Šarac, citirani članak.

⁶⁾ Isto.

Hrvata i Muslimana, jer kažu da »samo tako udruženim snagama Bosna i Hercegovina zauzet će ono mjesto koje joj po njenom posebnom položaju pripada.«⁷⁾ Kako se iz citiranog teksta može zaključiti, bosansko-hercegovački komunisti su bili došli do saznanja da se kroz rješenje položaja Bosne i Hercegovine može postići jedinstvo njenih naroda i za sve njih obezbijediti potpuna ravnopravnost. Još značajnije je treće otvoreno pismo pet stotina bosanskohercegovačkih studenata, koje je na inicijativu KPJ izdato, s notom »Protiv rata! Za slobodu, demokratiju i ravnopravnost naroda! Za autonomiju Bosne i Hercegovine u demokratskoj državnoj zajednici slobodnih i ravnopravnih naroda Jugoslavije«,⁸⁾ šest mjeseci poslije partijskog savjetovanja pod Šmarom gorom, tačnije, 1. decembra 1939. godine. Prema stavovima u ovom pismu, KPJ je odredila i svoje stavove o Bosni i Hercegovini. Tako je u završnom dokumentu Pete pokrajinske konferencije KPJ za Bosnu i Hercegovinu, koja je održana 27. i 28. jula 1940. godine u Sarajevu bilo naglašeno pitanje narodne autonomije Bosne i Hercegovine, uz obrazloženje da je to »pravilno rješenje koje je zajednički interes muslimanskih, srpskih i hrvatskih masa.«⁹⁾

Značajno je da Tito ni u to vrijeme, a ni kasnije, ne propušta priliku da istakne potrebu pravilnog rješenja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji. On i polovinom juna 1939. godine u jednom izvještaju, nakon skupa u Tacenu, daje ocjenu o stanju u Jugoslaviji pa kaže: »Mi odmah moramo zauzeti jasan stav prema nacionalnom pitanju u Vojvodini, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Makedoniji. Ova pitanja su sada sazrela zbog unutrašnje političkih i spoljnopolitičkih razloga.«¹⁰⁾ Govoreći o agrarno-seljačkom i nacionalnom pitanju na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ Tito je, pored ostalog rekao: »... Bosna je jedno, zbog vjekovnog zajedničkog života, bez obzira na vjeru.«¹¹⁾ Stavom »Bosna je jedno«, Tito je u stvari podržao koncepciju o potrebi političko-teritorijalne autonomnosti Bosne i Hercegovine, o čemu su se na konferenciji ispoljila različita gledišta, a naročito nisu postojali jedinstveni pogledi o nacionalnom identitetu muslimanskog stanovništva u Bosni i Hercegovini. Na osnovu takvog Titovog stanovišta, u Rezoluciji, usvojenoj na ovoj konferenciji se kaže: »ta borba protiv pokušaja srpske i hrvatske buržoazije da međusobno dijele Bosnu i Hercegovinu i ne pitajući narode tih oblasti. Mi komunisti smatramo da narodi Bosne i Hercegovine treba da se sami slobodno opredijele i nađu rješenje za uređenje u tim oblastima putem autonomije i slično«.

Kako se iz izloženog može vidjeti, za svega tri i po godine, do aprila 1941. godine, Komunistička partija sa novim rukovodstvom KPJ na čije je čelo stao Josip Broz Tito, koje je djelovalo u zemlji i samostalno, izgradila je sopstvene poglede, koncepciju i političku strategiju revolucionarno-demokratske borbe koja je odgovarala socijalnim i nacionalnim odno-

⁷⁾ Isto.

⁸⁾ Isto.

⁹⁾ »Proleter«, organ CK KPJ br. 9—10 za oktobar, novembar i decembar 1940. godine, str. 24.

¹⁰⁾ Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, tom IV, str. 198.

¹¹⁾ Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, tom VI.

sima u jugoslovenskom društvu, odnosno interesima radničke klase i najširim slojevima naroda Jugoslavije.

Tito je kao generalni sekretar KPJ i vrhovni komandant NOVJ svojim idejama i djelima bitno uticao na pravce i tokove istorije narodnooslobodilačke borbe i revolucije u Jugoslaviji 1941—1945. godine. To je činio naročito tako što je tokom čitavog NOR-a i revolucije i u teoriji i u praksi primjenjivao lenjinske principe u oblasti odnosa između pojedinih naroda Jugoslavije. Tito je to mogao, jer je bio duboko shvatio da se Komunistička partija Jugoslavije i mogla staviti na čelo narodnih masa tek onda kada je od sredine tridesetih godina, utvrdila pravilnu liniju u nacionalnom pitanju i kada je tu liniju u oslobodilačkom ratu i revoluciji počela praktično ostvarivati. Osnovica nacionalne politike bila je u spoznaji da socijalistički društveni odnosi traže pravedne nacionalne odnose i da kod nacionalno potlačenih naroda socijalistička revolucija ne bi bila socijalistička kad pored socijalnog ne bi riješila i nacionalno oslobođenje, odnosno punu ravnopravnost naroda i narodnosti u višenacionalnoj zajednici, kakva je Jugoslavija.

Od posebnog značaja je Majsko savjetovanje, održano pod rukovodstvom Josipa Broza Tita, 1941. godine u Zagrebu, na kome je CK KPJ, dok je vršio pripreme za ustanak naroda Jugoslavije, zauzeo osnovne stavove i o budućem zajedničkom življenju naroda Jugoslavije, koji se sastojе: 1. da se ne prizna fašističko komadanje Jugoslavije i formiranje kvislinskih tvorevina na njenom teritoriju; 2. da fašistička rasparčanost i podijeljenost Jugoslavije između više imperijalističkih osvajača ne može biti prepreka za dalje jedinstveno djelovanje KPJ; 3. da se nastavi zajednička borba svih naroda Jugoslavije protiv okupatora, jer rasparčanost Jugoslavije ne može biti prepreka za zajedničku borbu njenih naroda za nacionalno i socijalno oslobođenje; 4. da se Partija stavi na čelo narodnih masa u borbi protiv okupatora, jer borba za slobodu, nezavisnost i bolju budućnost svih naroda je »životna zadaća i cilj avangarde proletarijata«. ¹²⁾ Ako se uzme u obzir i stav KPJ prema uređenju države, zauzet na Splitskom plenumu i ponovljen i dograđivan u Titovim djelima, onda je bilo jasnije i kakav je stav KPJ o budućem uređenju države. Zato su stavovi i zaključci doneseni na Savjetovanju bili izraz želja i stremljenja svih naroda Jugoslavije. Nep priznavanje komadanja Jugoslavije i zaključak da KPJ ostane jedinstvena organizacija, bez obzira na novonastalu situaciju, odrazili su interese svih naroda Jugoslavije. Ovu konstataciju su potvrdili kasnije događaji u zemlji. Narod je sve više počeo da zbija redove oko KPJ.

Centralni komitet KPJ je na koncepcijama Majskog savjetovanja vršio pripreme za ustanak, koji se vrlo brzo razvio i prerastao u opštenarodnu oslobodilačku borbu. Učešće svih naroda Jugoslavije u ustanku zahtijevalo je da se već na početku te borbe zauzmu određeni stavovi koji će otvoriti perspektivu razvoju narodnooslobodilačke borbe i njenom jedinstvenom vođenju pa je Josip Broz Tito preduzeo mjere i organizovao vojno-političko savjetovanje na kome su se razjasnila iskrsla pitanja

¹²⁾ Dr Drago Borovčanin, *Elementi bosanskohercegovačke državnosti u zaključcima Septembarskog savjetovanja 1941. godine*, Vojno-političko savjetovanje u Stolicama, NIRO »Eksport-pres«, Beograd 1979, str. 121.

i donijeli određeni zaključci. Savjetovanje je održano krajem septembra 1941. godine, u Stolicama, kraj Krupnja.¹³⁾

Poslije analize vojnih, političkih, organizacionih i drugih pitanja od značaja za razvitak ustanka u Jugoslaviji, koju je dao Josip Broz Tito, na Savjetovanju su usvojeni odgovarajući zaključci. Zadržaćemo se na onim tačkama koje su kasnije imale određene reperkusije na izgradnju Bosne i Hercegovine kao zasebne federalne jedinice u sastavu Demokratske federativne Jugoslavije. To je potrebno i zbog toga da se vidi, kako je KPJ pod rukovodstvom Josipa Broza Tita od početka ustanka provodila svoj program uređenja jugoslovenske državne zajednice na novim, federativnim osnovama.

Odluka da se oružana snaga NOP-a organizuje na teritorijalnom principu u okviru pojedinih jugoslovenskih zemalja, među koje je uvrštena i Bosna i Hercegovina, imala je dalekosežan značaj. To je bio znak da se svim narodima Jugoslavije, pa i Bosne i Hercegovine, stvaraju uslovi za uređenje države na federativnom principu. Ubrzo poslije toga, Vrhovni štab NOPO Jugoslavije je riješio i pitanje amblema po nacionalnim partizanskim jedinicama na pojedinim područjima, koja su istovetna sa kasnijim federalnim jedinicama, odnosno republikama. U Bosni i Hercegovini je prema tim rješenjima zastava »za srpske krajeve — srpska, a za hrvatske-hrvatska, sa petokrakom crvenom zvijezdom u sredini zastave preko sve tri boje.«¹⁴⁾ Pored toga, određeno je da se na kapama nosi petokraka zvijezda i ispod nje srpska, odnosno hrvatska trobojka i da se vojnički pozdravlja stisnutom pesnicom koja se prinosi kapi.

Na bazi odluke o formiranju oružnih snaga NOP-a na teritorijalnom principu, bilo je nužno osnovati i štabove NOPO po pojedinim jugoslovenskim zemljama. I kada je Glavni štab NOPO Jugoslavije preimenovan u Vrhovni štab NOPO Jugoslavije, dotadašnja vojna rukovodstva po jugoslovenskim zemljama preimenovana su u glavne štabove.¹⁵⁾ Obrazovanje glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu, imalo je, pored vojnog, i politički značaj. Time je Bosna i Hercegovina, pored Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu dobila i svoj najviši organ komandovanja vojskom. Kako su u to vrijeme vojni štabovi obavljali i poslove vlasti na svom području, time je Bosna i Hercegovina dobila i svoj najviši organ vlasti. Ta činjenica govori da je već tada počela da živi u praksi politika CK KPJ u nacionalnom pitanju, što je bila još jedna garancija od najvišeg vojnog i političkog rukovodstva ustanka da će narodi Bosne i Hercegovine biti tretirani ravnopravno sa ostalim narodima Jugoslavije. U toj odluci se nalazi i klica bosanskohercegovačke državnosti, odnosno sa njom je započeo proces izgradnje Bosne i Hercegovine kao posebne federalne jedinice u sastavu zajedničke jugoslovenske države. To je bio početak i praktičnog provođenja Titove koncepcije o

¹³⁾ Dr Drago Borovčanin, *Izgradnja bosanskohercegovačke državnosti u uslovima NOR-a*, »Svjetlost«, Sarajevo, 1979. (dalje, citirano djelo).

¹⁴⁾ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom IV, knjiga 2, str. 106. (dalje: Zbornik NOR-a), — Vidi i Drago Borovčanin, citirani članak.

¹⁵⁾ Zbornik NOR-a, tom II, knjiga 12, str. 330.

uređenju jugoslovenske države adekvatno njegovom stavu i stavu CK KPJ o nacionalnom pitanju.

U neposrednoj vezi je i odluka Savjetovanja u Stolicama da se osnivaju narodnooslobodilački odbori kao organi nove narodne vlasti u Jugoslaviji. Iako nije izričito kazano da se NOO-i osnivaju u okviru pojedinih jugoslovenskih zemalja, u praksi su NOO-i osnivani za pojedina mjesta: sela, opštine i srezove po pojedinim jugoslovenskim zemljama. Nije bilo slučajeva da se formira bilo koji narodnooslobodilački odbor koji bi imao vlast na teritoriji koja je zahvatala teritorije dvije i više jugoslovenskih zemalja. A rukovodstva svih jugoslovenskih zemalja su pristupila osnivanju NOO kao jedinstvenih organa nove narodne vlasti na čitavom području Jugoslavije.

Kad se ovome doda i činjenica da je u CK KPJ još ranije zauzet stav o podjeli područja između pojedinih nacionalnih, odnosno zemaljskih rukovodstava, onda se jasno uočava zamisao izgradnje jugoslovenske federacije prema već od ranije usvojenom konceptu CK KPJ. Naime, Tito je u tom smislu, još 4. septembra 1941. godine, poslao Uputstvo CK KP Hrvatske, u kome je izložio stav da vojnim jedinicama u okviru pojedinih jugoslovenskih zemalja rukovode štabovi NOPO tih zemalja.¹⁶⁾ Ova direktiva je našla mjesto i u zaključcima septembarskog savjetovanja, pa se jasno vide konture izgradnje Jugoslavije na federativnom principu u kojoj je Bosna i Hercegovina predstavljala ravnopravnu članicu.

Činjenica da je KPJ, kao organizator NOB-a svih naroda Jugoslavije, uvažavala Bosnu i Hercegovinu kao posebnu istorijski nastalu teritoriju sa njenim političkim posebnostima, da je tu koncepciju prihvatio NOP kao cjelinu i da su se na toj osnovi u njoj razvijale organizacije NOP stvarala je kod sva tri bosanskohercegovačka naroda uvjerenje da će putem borbe izrasti nova Bosna i Hercegovina u kojoj će biti obezbijeđena puna sloboda i ravnopravnost svima njima kao i ostalim narodima Jugoslavije.¹⁷⁾

S obzirom na značaj pitanja položaja Bosne i Hercegovine u jugoslovenskoj državnoj zajednici, CK KPJ je posebno formulisao tu politiku u svom organu »Borba« od 7. novembra 1941. godine, gdje se kaže: »... Bosna i Hercegovina moraju postati slobodne, a u njima mora biti ostvarena puna ravnopravnost svih njenih stanovnika, kako Srba i Hrvata, tako i Muslimana... Za puni uspjeh NOB-a u Bosni i Hercegovini bitan je preduslov jedinstvo srpskih, hrvatskih i muslimanskih redova... Da bi se to jedinstvo ostvarilo, neophodno je da bosanski partizani najoštrije suzbijaju šovinistički talas osвете protiv hrvatskih i muslimanskih masa u Bosni i da na djelu pokažu tim masama da su Srbi njihova braća, a okupatori i ustaše njihovi zakleti neprijatelji. Ali je isto tako potrebno da Hrvati i Muslimani u Bosni i Hercegovini odlučno ustanu protiv antisrpskih progona zločinca Pavelića, da štite svoju srpsku braću i zajednički s njima se bore protiv zlotvora koji su Herceg-Bosnu bacili

¹⁶⁾ Zbornik NOR-a, tom II, knjiga 2, dok. br. 84.

¹⁷⁾ Opširnije vidi: dr Nikola Babić, *Bosna i Hercegovina i AVNOJ, Na putevima revolucije II*, »Svjetlost« Sarajevo 1970, str. 137.

u krv i zavili u crno«. ¹⁸⁾ Nastavljajući sa navedenom platformom, CK KPJ dalje kaže: »To je put pobjede narodnooslobodilačke borbe u Bosni. To je put na kome će Bosna zaista postati ono što mora da bude: spoj-nica hrvatskog i srpskog naroda ujedinjenih u zajedničkoj borbi protiv okupatora... To je put slobode i sreće sutrašnjice Bosne i Hercego-vine«. ¹⁹⁾

Tako je KPJ pod Titovim rukovodstvom, koja je najbolje shvatila zajedničke interese svih naroda Jugoslavije, pa prema tome i interes zajedničkog življenja, polako ali sigurno, izgrađivala kod svih naroda Jugoslavije shvatanje o tome interesu. Treba naglasiti da su se Tito i KPJ u svom svakodnevnom djelovanju već od početka NOB-a potpuno i nedvosmisleno usmjerili ka zajedničkom življenju jugoslovenskih naroda u okviru jedne nove, na principima federativnog uređenja izgrađene zemlje, što je bilo i raspoloženje svih jugoslovenskih naroda. Partija je, dakle, svojim djelovanjem bila usmjerena ka federaciji, a neposredno izjašnjavanje o samoj federaciji ostavila pojedinim narodima da se o tome sami izjasne. Stupajući u NOB, narodi Jugoslavije su se praktično izjašnjavali za zajedničko življenje u bratskoj zajednici, a to opredje-ljenje je doprinijelo i definitivnoj pobjedi ideje Josipa Broza Tita, o za-jedničkom životu svih naroda Jugoslavije u državnoj zajednici uređenoj na federativnom principu.

Josip Broz Tito je i u daljem toku NOB-a i socijalističke revolucije davao smjernice i preduzimao konkretne mjere za izgradnju nove revo-lucionarne vlasti u pojedinim jugoslovenskim zemljama, kao i Jugoslaviji kao cjelini. Tako je, pored NOO-a kao osnovnih organa nove narodne vlasti, već na početku ustanka 1941. godine došao na ideju da osnuje i jedan centralni organ vlasti. Tu ideju Tito je saopštio Kominterni 2. avgusta 1941. godine jednom depešom u kojoj, pored ostalog, stoji: »Mi spremamo stvaranje Narodnog komiteta oslobođenja u koji će ući pred-stavnici raznih demokratskih struja zajedno sa našim ljudima. To će biti neka vrsta narodne centralne vlasti. Izdaće svoj proglašenju narodu s pozi-vom na opštu borbu«. ²⁰⁾

Kako se vidi, Tito taj najviši organ narodne vlasti naziva Narodni komitet oslobođenja, što znači da je u to vrijeme mislio da taj organ treba da bude narodna vlada. Međutim, do formiranja ovog organa narodne vlasti nije došlo, jer Kominternu nije dala svoju saglasnost. Ali, Centralni komitet KPJ i Josip Broz Tito nisu odustali od tih svojih ideja. Pod Titovim neposrednim rukovodstvom Vrhovni štab i CK KPJ i dalje su radili na stvaranju jednog centralnog organa nove narodne vlasti za cijelu zemlju. To najbolje potvrđuje pismo Josipa Broza Tita, koje je 8. aprila 1942. godine iz oslobođene Foče uputio Centralnom ko-mitetu KP Hrvatske, ²¹⁾ u kome se, između ostalog, kaže: »Povežite se sa svim poštenim HSS-ovcima i SDS-ovcima, stvarajte zajedno sa njima

¹⁸⁾ »Borba« Organ KPJ od 7. novembra 1941. godine, Proglas »Narodima Jugo-slavije«, reprint izdanje.

¹⁹⁾ Isto.

²⁰⁾ dr Drago Borovčanin, *Uloga (Josipa Broza Tita) u izgradnji narodne vlasti tokom NOR-a, Tito i revolucija*, NIRO »Eksport-pres«, Beograd, 1980, str. 267.

²¹⁾ Isto.

narodnooslobodilačke odbore i predložite nam od tih ljudi nekolicinu koji bi u ime hrvatskog naroda mogli ući u jedan centralni narodno-oslobodilački odbor Jugoslavije«. Međutim, zbog treće neprijateljske ofanzive sprovođenje ove političke linije je bilo privremeno odgođeno.

No, s obzirom na brz porast NOP-a, političke prilike u zemlji i svijetu uopšte navele su Josipa Broza Tita da, ipak preduzme neodložne mjere za osnivanje jednog centralnog organa narodne vlasti. Ta potreba je, prema ocjeni Josipa Broza Tita, bila veća što su i domaći i strani protivnici NOP-a jačali svoju akciju, te su, nasuprot svojim unutrašnjim suprotnostima, bili u jednom složni — u svojoj zajedničkoj borbi protiv NOP-a. I, upravo, uočavajući sve te faktore, Tito ponovo, 12. novembra 1942. godine, pokreće osnivanje jednog centralnog organa vlasti, koji bi se zvao Vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije i Vijeće narodnih povjerenika. Ovaj naziv nam govori da su Josip Broz Tito i rukovodstvo NOP-a u cjelini bili stali na stanovište da se formira jedno tijelo koje će imati karakter najviše zakonodavne, izvršne i sudske vlasti u Jugoslaviji. No, do osnivanja Vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, kao najvišeg organa vlasti u Jugoslaviji, nije došlo. Na zasjedanju u Bihaću 26. i 27. novembra 1942. godine, osnovano je Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije, kao opštenarodno i opštepolutičko predstavništvo narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji. Do ovog zaočreka, uoči samog zasjedanja u Bihaću, došlo je opet na intervenciju Kominterne. Uzimajući u obzir sugestije Kominterne, Tito i rukovodstvo NOP-a su odlučili da ne osnivaju Vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije i Vijeće narodnih povjerenika Jugoslavije, kako je bilo zacrtano u toku priprema zasjedanja nego da osnuju AVNOJ kao opštenarodno i opštepolutičko tijelo NOP-a. U vezi s tim, Tito je u referatu na zasjedanju u Bihaću, pored ostalog, rekao: »... Mi nemamo mogućnosti da stvaramo jednu legalnu vladu, jer nam to međunarodni odnosi i prilike ne dozvoljavaju... Ali mi imamo pravo na jedno, a to je: da u ovim teškim okolnostima stvorimo jedno političko tijelo, jedan politički organ koji će okupiti sve narodne mase, koji će okupiti naš narod i povesti ga, zajedno sa junačkom vojskom, u dalje borbe koje stoje pred nama, a koje će biti veoma teške«. ²²⁾

Međutim, i pored toga što je AVNOJ osnovan kao opštenarodno i opštepolutičko predstavništvo narodnooslobodilačke borbe, sigurno se može tvrditi da je AVNOJ, de facto, od početka bio najviši organ vlasti. ²³⁾ AVNOJ je djelovao kao najviše političko tijelo NOP-a, ali je ujedno vršio i poslove koji spadaju u djelokrug organa političke vlasti. To stanovište najbolje potvrđuju mnogobrojne aktivnosti AVNOJ-a i njegovih organa.

Odmah poslije osnivanja AVNOJ-a na inicijativu Josipa Broza Tita preduzete su i dalje praktične mjere da se jugoslovenska državna zajednica gradi i izgradi na osnovama ravnopravnosti svih naroda Jugoslavije. Ona je, istina, od početka građena na principima ravnopravnosti svih naroda Jugoslavije, što se vidi i iz članka koji je Tito, krajem 1942. godine objavio u »Proleteru«, u kome, pored ostalog, stoji: »Današnja

²²⁾ *Prvo i Drugo zasjedanje AVNOJ-a, »Stvarnost«, Zagreb, 1963.*

²³⁾ dr Drago Borovčanin, citirani članak.

NOB-a i nacionalno pitanje u Jugoslaviji nerazdvojno su povezani. Naša narodnooslobodilačka borba ne bi bila tako uporna i tako uspješna kada narodi Jugoslavije ne bi vidjeli danas u toj borbi osim pobjede nad fašizmom i pobjedu nad onim što je bilo za prošlih režima, pobjedu nad onim što su ugnjetavali i teže daljem ugnjetavanju naroda Jugoslavije. Riječ — narodnooslobodilačka borba — bila bi samo jedna fraza, pa čak i prevara, kada ona ne bi pored opštejugoslovenskog smisla, imala i nacionalni smisao za svaki narod posebice, tj. kada ona ne bi osim oslobođenja Jugoslavije značila u isto vrijeme oslobođenje Hrvata, Slovenaca, Srba, Muslimana, Makedonaca itd; kada narodnooslobodilačka borba ne bi imala tu sadržinu da zaista nosi slobodu, ravnopravnost i bratstvo svim narodima Jugoslavije. U tome i jeste suština narodnooslobodilačke borbe.²⁰

Međutim, iako su se konture buduće jugoslovenske federacije počele stvarati odmah sa početkom ustanka 1941. godine, ipak, prilike, prije svega vanjske, nisu dozvoljavale da se odmah u početku priđe izgradnji najviših organa vlasti u Jugoslaviji pa ni u pojedinim jugoslovenskim zemljama. Pa čak ni 1942. godine, prilikom osnivanju AVNOJ-a nije se ovaj organ mogao proglasiti najvišim organom državne vlasti, iako je po svojoj unutrašnjoj organizaciji, po rasporedu poslova grupisanim u posebnim odsjecima i Izvršnom odboru AVNOJ-a imao izvjesna obilježja najvišeg NOO u Jugoslaviji, tj. narodne vlade. Zato je i osnovan kao najviši politički predstavnik NOP-a. No, to je ipak bilo vrijeme, kada je CK KPJ na čelu sa Josipom Brozom Titom, mogao da donese zaključak da se priđe bržem djelovanju na izgradnji jugoslovenske državne zajednice na federativnom principu. Donoseći takav zaključak, CK KPJ je provodio u život volju koju su narodi Jugoslavije već izrazili kroz masovno učešće u NOP-u. Zato je, upravo i bilo moguće da neposredno poslije Prvog zasjedanja AVNOJ-a, Tito i CK KPJ iniciraju osnivanje nacionalnih antifašističkih vijeća narodnog oslobođenja, tamo gdje još nisu bili formirani najviši organi vlasti pojedinih naroda ili su privremeno prestali djelovati zbog otežanih prilika. Međutim, s obzirom na činjenicu da je uslijedila četvrta i peta neprijateljska ofanziva, ovom zadatku se nije odmah prišlo, već je to nastavljeno u ljeto i jesen 1943. godine, pa su, i pored svih teškoća, do Drugog zasjedanja AVNOJ-a, 29. novembra 1943. godine, bila formirana zemaljska antifašistička vijeća narodnog oslobođenja: Hrvatske, Slovenije, Crne Gore, Sandžaka i Bosne i Hercegovine, a u Makedoniji Inicijativni odbor za osnivanje ASNOM-a. Jedino u Srbiji, zbog velikog terora okupatorskih trupa, nedićevaca i četnika Draže Mihailovića, nije bilo moguće, putem najširih izbora, izabrati odgovarajući organ. Ali, i u Srbiji je, još 1941. godine, osnovan Glavni NOO za Srbiju koji je vršio najviše funkcije narodne vlasti u ovoj zemlji.

Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine osnovano je kada je ustanak u Bosni i Hercegovini, kao i u Jugoslaviji, dobio široke razmjere, kada su bila stvorena velika slobodna područja, kada su bili razvijeni organi narodne vlasti i kada su već bili sazreli i drugi uslovi da se učini dalji korak u pravcu izgradnje državne

²⁰ dr Drago Borovčanin, citirano djelo.

vlasti u Bosni i Hercegovini. Uloga Josipa Broza je bila odlučujuća. Naime, u drugoj polovini 1943. godine su počele pripreme za Drugo zasjedanje AVNOJ-a, na kome je trebalo da se donesu odluke o budućem uređenju Jugoslavije i prerastanju AVNOJ-a u najviše zakonodavno i izvršno tijelo naroda Jugoslavije, koje će imati karakter vlade. I upravo u pripremama Drugog zasjedanja AVNOJ-a bilo je nužno razmotriti pitanje formiranja federalnih jedinica u sastavu Demokratske Federativne Jugoslavije. Istina, u redovima KPJ, kako smo i naprijed istakli, već odavno nije bilo dileme o formiranju Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije i Crne Gore, kao posebnih federalnih jedinica u sastavu DFJ. Ali, kada je riječ o Bosni i Hercegovini, u kojoj zajedno i izmiješano žive Srbi, Hrvati i Muslimani, ni tada još nije bilo potpuno raščišćeno i definisano stanovište o državno-pravnom statusu ove zemlje.

Naime, bilo je jasno da Bosna i Hercegovina treba da ima svoju autonomiju, ali u kome obliku, tada to još nije bilo utvrđeno. Ozbiljnije diskusije o položaju Bosne i Hercegovine u novoj jugoslovenskoj državnoj zajednici počele su negdje u ljeto 1943. godine. Poslije pete ofanzive, kada se kod Kladnja sastao sa jednim dijelom članova Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu i sa njima vodio razgovor o situaciji u istočnoj Bosni, Josip Broz Tito je postavio i pitanje kada rukovodstvo ustanka u Bosni i Hercegovini misli održati svoju bosansku skupštinu.²⁵⁾ Međutim, kako članovi PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu nisu bili spremni da daju precizniji odgovor, jer pitanje nisu očekivali, to je ostalo da se taj problem kasnije rješava. I tek poslije inicijative Josipa Broza Tita, u Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu, povelala se rasprava o položaju Bosne i Hercegovine u jugoslovenskoj državnoj zajednici. Odmah treba konstatovati da je u okviru bosanskohercegovačkog rukovodstva brzo preovladalo stanovište da Bosna i Hercegovina treba da dobije status federalne jedinice. Razmatrajući ovaj problem, Pokrajinski komitet je došao do zaključka da je najpravednije i najbolje rješenje, gledano sa stanovišta naroda Bosne i Hercegovine, a i sa stanovišta jugoslovenske zajednice kao cjeline, da Bosna i Hercegovina bude zasebna federalna jedinica. Ovo stanovište je saopšteno Centralnom komitetu KPJ.²⁶⁾ Pokrajinski komitet je ujedno zaključio da se sa tim stavom izađe pred najšire narodne mase i da u duhu demokratskih zahtjeva postavi i pitanje autonomije Bosne i Hercegovine. Posebno je naznačeno da koncepciju o slobodnoj i ravnopravnoj Bosni i Hercegovini u jedinstvenoj jugoslovenskoj zajednici treba odmah popularisati u narodu i pri tom naglasiti činjenicu da to rješenje koje proizlazi iz cjelokupne politike KPJ i osnovnih ciljeva NOB-a i revolucije u suštini nema ništa zajedničko sa autonomističkim parolama Jugoslavenske muslimanske organizacije i drugih građanskih političkih struja. Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu je, pri zauzimanju stava da Bosna i Hercegovina bude posebna federalna jedinica, pošao od činjenice da Bosna i Hercegovina nije nacionalno homogena zemlja, ali da ona vijekovima postoji kao ekonomsko-istorijska cjelina, sa svojim složenim društveno-politič-

²⁵⁾ Isto.

²⁶⁾ Isto.

kim problemima, da će biti potrebno mnogo strpljenja i upornosti da se oni rješavaju u interesu sviju. Pokrajinski komitet je zato i istakao uvjerenje da će to biti rađeno efikasnije ako Bosna i Hercegovina bude samostalno rješavala ona pitanja koja će rješavati i druge federalne jedinice. Istaknuta je i praktična i konkretna strana problema, gdje se pošlo, prije svega, od toga, zašto da narodi Bosne i Hercegovine, koji su tolike ljudske i materijalne žrtve podnijeli za svoju slobodu i bolju budućnost, ne bi imali isto toliko prava u zajedničkoj državi kao i narodi federalnih jedinica: svoju državnost, autonomnost u onim oblastima u kojima će ih imati sve federalne jedinice, mogućnost da ono što je specifično za bosanskohercegovačku sredinu rješavaju sami na osnovu dubljeg poznavanja stvari i pouzdanog sluha za odnose i prilike u svojoj federalnoj jedinici.

Međutim, stanovište Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu nije bilo odmah prihvaćeno od svih članova CK KPJ i Vrhovnog štaba narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Naime, sredinom novembra mjeseca 1943. godine, vođeni su razgovori sa članovima CK KPJ koji su bili zaduženi da sastave nacrt odluke o federativnom uređenju Jugoslavije, a time u osnovi i o položaju Bosne i Hercegovine u federativnoj državi. Članovi CK KPJ koji su učestvovali u ovim razgovorima smatrali su da Bosna i Hercegovina nema sve uslove da bude samostalna federalna jedinica već može imati samo status autonomne pokrajine. Kao razloge za takav stav navodili su činjenicu da je Bosna i Hercegovina višenacionalna zemlja, a u međunarodnom radničkom pokretu je vladalo pravilo koje je usvojila i KPJ, jedna nacija — jedna država. Polazeći od tih principa, iako je ovaj razgovor vođen u tolerantnoj atmosferi, argumenti PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu, da Bosna i Hercegovina bude konstituisana kao posebna federalna jedinica ravnopravna sa ostalim zemljama, nisu prihvaćeni od strane svih članova CK KPJ koji su učestvovali u diskusiji, već je ostavljeno da se to pitanje riješi u neposrednim konsultacijama sa Titom.

Kada su članovi Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu upoznali Tita sa argumentima koji govore u prilog osnivanja Bosne i Hercegovine kao posebne federalne jedinice, Tito je odmah to prihvatio. Tito je pošao od toga da Bosna i Hercegovina mora biti posebna federalna jedinica. Smatrao je da se drugačije nije moglo riješiti, odnosno da bi svako drugo rješenje izazvalo velike poteškoće. Poznato je da je Bosna i Hercegovina bila kamen spoticanja i područje nacionalističkih sporova cijelo vrijeme između dva rata. Da to ne bi bila i dalje, Tito je smatrao da ona nije ni srpska ni hrvatska, nego samo njihova zajednička, posebna, samostalna federalna jedinica unutar demokratske federativne jugoslovenske državne zajednice. Podržavajući stavove bosanskohercegovačkog rukovodstva o konstituisanju Bosne i Hercegovine kao posebne federalne jedinice, Tito je dao značajni doprinos teoriji marksizma - lenjinizma na polju nacionalnih odnosa. Naime, Tito je polazio od toga da KPJ stoji na internacionalističkim principima i da stvari mora da posmatra u sklopu uslova, mjesta i vremena, a ne šematski i dogmatski. Upravo, tako posmatrajući stvari, konstituisana je jedna

federalna jedinica u kojoj zajedno i izmiješano žive Muslimani, Srbi i Hrvati.²⁷⁾

Odmah treba konstatovati da je to iz praktično-političkih razloga bilo jedino ispravno rješenje. Da se ostalo kod koncepcije da Bosna i Hercegovina bude autonomna pokrajina, to bi u sebi nosilo ozbiljne političke probleme, jer bi se odmah postavilo pitanje kojoj federalnoj jedinici, Srbiji ili Hrvatskoj, bi bila pripojena. Nijedno od tih rješenja ne bi bilo prihvatljivo, jer bi ponovo oživjele velikosrpske, odnosno velikohrvatske ideje o svojatanju Bosne i Hercegovine, pa bi se ponovo trovali odnosi između Srba i Hrvata, što je Josip Broz Tito dobro uočio. Takvo rješenje pogotovo ne bi bilo prihvatljivo za Muslimane, jer bi tako bili nasilno svrstani u Srbe ili Hrvate. Rješenjem da Bosna i Hercegovina bude posebna federalna jedinica, obezbijeđeno je i Muslimanima da se kao cjelina materijalno i kulturno uzdižu i slobodno nacionalno razvijaju.

I kada je 25. i 26. novembra 1943. godine u Mrkonjić Gradu održana Osnivačka skupština Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, time je praktično udaren temelj bosanskohercegovačke državnosti. AVNOJ je na svom Drugom zasjedanju u Jajcu, 29. i 30. novembra 1943. godine, nekoliko dana poslije Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, prihvatio volju bosanskohercegovačkih naroda i Odlukom o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu, potvrdio da Bosna i Hercegovina bude posebna federalna jedinica, u sastavu Demokratske Federativne Jugoslavije.

Ova, za narode Bosne i Hercegovine, pa i za narode cijele Jugoslavije, najbolja rješenja, pokazuju da je Tito djelovao u duhu naučne, marksističke misli, da je stvaralački marksist, da se suprotstavljao svakom dogmatizmu i shematizmu. On je analizirao društvene procese i na osnovu te analize dao pravi odgovor na rješenje nacionalnog pitanja u Jugoslaviji. Zbog toga konstituisanje Bosne i Hercegovine kao posebne federalne jedinice ima istorijski značaj i to ne samo u okviru Jugoslavije nego u svjetskim razmjerama. Tako krupna rješenja Tito je mogao donositi i zato što je njegov pogled uvijek bio uprt u budućnost, u dugoročne revolucionarne zadatke radničkog pokreta, i zato što je usmjeravao Partiju da svojom akcijom i svojim idejnim i političkim uticajem borbu masa za svakodnevne zahtjeve i neposredne ciljeve socijalne, demokratske, kulturne i progresivne ideje poveže, upravo na tim dugoročnim revolucionarnim ciljevima radničke klase. U tom cilju je Tito razvio i ideju bratstva i jedinstva, koja je u njegovoj koncepciji federativnog principa, sadržavala smisao da se dubinom ravnopravnosti naroda Jugoslavije mjeri snaga njihove jedinstvenosti. »Bez bratstva i jedinstva — kaže Josip Broz Tito — ne može biti snažne i srećne Jugoslavije, a bez snažne i srećne Jugoslavije ne može biti ni srećne Hrvatske, Srbije, Slovenije, Makedonije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine. U novoj Jugoslaviji će svaki narod moći da upravlja sam sa sobom, a u isto vrijeme da sačinjava jedinstvenu državu.«²⁸⁾ To su velike misli izrečene na osnovu

²⁷⁾ Vidi, Titov razgovor sa novinarima, »Oslobođenje« od srijede, 18. juna 1980. godine.

²⁸⁾ Šire vidi: dr Enver Redžić, *Ideja bratstva i jedinstva u istorijskom svjetlu revolucije, Tito i revolucija*, NIRO »Eksport-pres«, Beograd 1980, str. 255.

dubokog poniranja u suštinske probleme jedne mnogonacionalne državne zajednice u kojoj su interesi svih njenih naroda da žive zajedno, ali i da budu slobodni i samostalni. Veličina Josipa Broza Tita je i u tome što, kao generalni sekretar CK KPJ, nije ostao pri proklamacijama, nego se zajedno sa CK KPJ borio i izborio da se te proklamacije ostvaruju i ostvare. Tako je Josip Broz Tito od dolaska na čelo KPJ pa i tokom čitavog narodnooslobodilačkog rata i revolucije i u teoriji i u praksi primjenjivao principe marksizma-lenjinizma u oblasti odnosa između pojedinih naroda Jugoslavije, vodeći uvijek računa o specifičnim jugoslovenskim uslovima. Na temeljima takve politike došlo je do stvarne i trajne solidarnosti i zajedništva među svim narodima i narodnostima Jugoslavije, a što je posebno važno naglasiti jeste činjenica da je nestajalo istorijski nataloženih nesporazuma i proturječnosti među njima.

Rješavanje i rješenje nacionalnog pitanja u Jugoslaviji ima istorijski i univerzalni značaj. To pitanje, prevashodno određuje, danas i ubuduće, tokove društvenog progressa. Sve što je KPJ na čelu sa Josipom Brozom Titom učinila za Jugoslaviju, učinila je krčeći putove, praktično i teoretski, novoj federaciji i novom poletu demokratskog progressa koji su imali i imaju opšti značaj, koji znači utvrđivanje novih tokova naše istorije. Tito nije prvi čovjek koji je uspješno predvodio borbu za nacionalno oslobođenje svoje zemlje, ali je svakako prvi koji je to učinio kroz socijalističku revoluciju, spajajući nacionalno i socijalno oslobođenje i time otkrivajući put kojim je u decenijama koje su slijedile krenula bujica društvenog progressa. Stoga je Tito mnogo više od tvorca nove Jugoslavije. Komunistička partija Jugoslavije je pod njegovim rukovodstvom presjekla mnoge Gordijeve čvorove i preokrenula tokove istorije naroda i narodnosti Jugoslavije, otvarajući im nove perspektive socijalizmu.

To je samo jedan dio epohalnog Titovog djela i njegovih istorijskih zasluga kojima je zadužio sve narode i narodnosti Jugoslavije, a posebno narode Bosne i Hercegovine.